

01-12-2021

Et Centrum-Venstre Tidsskrift

December 2021

Indhold:

Leder:

1. En mindre ændring af Kritisk Debats koncept s. 2-3

Af Jan Helbak medl. af Kritisk Debats redaktion

Begrebet:

2. Socialdemokratisk republikanisme s. 4-7

Af Jan Helbak medl. af Kritisk Debats redaktion

Artikler:

3. For et frit og forenet Europa (Ventotene-manifestet) s. 8-19

Ernesto Rossi og Altiero Spinelli

4. Historien om dansk kapitalisme - Del 3. Klasserne s. 20-27

Af Anders Lundkvist. Politisk økonom

5. De nye gamle 68'ere s. 28-34

Af Carsten Jensen. Medlem af KD's redaktion.

6. Tyskland efter valget september 2021 s. 34-38

Karl Christian Lammers

7. Det yderste højre er gået fra klimabenægtelse til obstruktion. S. 39-41

Af Bernhard Forchtner, University of Leicester og Balsa Lubarda, Central European University.

Leder/introduktion

En mindre ændring af Kritisk Debats koncept

Af Jan Helbak medl. af Kritisk Debats redaktion

For et år siden traf vi i redaktionen den beslutning, at Kritisk Debat fremover skulle bygges op som temanumre og kun udkomme med fire numre om året. Det kom ikke til at gå sådan.

Det har i løbet af året vist sig vanskeligere for os at fylde de valgte temaer ud med tilstrækkeligt kvalificerede artikler. Ikke noget ukendt fænomen, når man vælger at operere med tematiserede numre. Vi må i hvert fald erkende, at det ikke er lykkedes for os til vores egen tilfredshed.

Derfor går vi et skridt tilbage til det gamle koncept, hvor vi igen bringer indkomne artikler uden tematiske krav men med de sædvanlige krav om læsbarhed og relevans for den bredere centrum-venstre diskussion. Det betyder også, at Kritisk Debat nu igen udkommer hver anden måned. Men nu den første i måneden. Altså februar, april, juni, august, oktober og december.

Der vil som tidligere helle ikke være et fast antal artikler, hvilket angiveligt vil indebære en noget svingende tyngde i numrene. Men det kan ikke være anderledes.

Her i december nummeret bringer vi den sidste og afsluttende artikel om dansk kapitalisme. Omvendt introducerer vi Ventotene manifestet, som i 1941 lagde grunden til dannelsen af en socialistisk føderalistisk bevægelse for en forenet Europa. Manifestet havde hovedsageligt Altiero Spinelli som pennefører men blev udviklet gennem mange diskussioner på øen Ventotene, som var en af flere fangeøer under Mussolinidiktaturet. Vi har valgt at oversætte og bringe manifestet i håb om at bryde ind i den meget snævre EU diskussion på hele den brede venstrefløj socialdemokratiet inklusive. Da manifestet er langt, har vi valgt at dele det i to. Anden del bringer vi i februar nummeret.

Vi bringer også en artikel om Tyskland og en om højrefløjens obstruktion af klimapolitikken. Der er en kommenterende bogomtale af Johanne Andersens bog om "68'erne" samt en artikel om Die Linke som klimaorienterede venstrepopulister?

Begrebet bliver fremover ændret en kende, idet det bliver mere diskuterende af et begrebstema. I dette nummer behandles socialdemokratisk republikanisme med inspiration fra Hannah Arendts drøftelse af republikanisme og liberalisme.

Begrebet

Socialdemokratisk republikanisme

Af Jan Helbak medl. af Kritisk Debats redaktion

Da statsministeren den 6. marts 2020 holdt sin første pressekonference om Covid-19 pandemien trådte hun frem som statsminister med magt og vilje til at udvise lederskab. Ærindet var res publica – folkets sag.

Beskyttelse af hele samfundet mod en ødelæggende pandemi, hvor offentlig legitimitet blev sat over snæver liberal demokratisk og privat legalitet. De sædvanlige parts- og klasseinteresser i samfundet blev udfordret og tvunget til at rette ind. Det blev gjort klart, at forudsætningen for at inddæmme pandemien var en stærk og handlekraftig stat og et effektivt offentligt system til beskyttelse af samfundet og regulering af adfærdsdisciplinen blandt borgerne. Res publica blev sat overfor og i modsætning til populisme og individuel selvtilstrækkelighed.

Statsministerens og regeringens lederskab holdt trods tiltagende udfordringer pressedækket individuel klynkeri frem til 3. november 2020, hvor regeringen og statsministeren stod overfor sin største udfordring – en foreløbig kulmination. At beordre aflivning af hele minkbesætningen i Danmark *af hensyn til samfundsøkonomien og folkesundheden*. Ikke nedlukning af erhvervet, men så alligevel – de facto.

Hvor fornuftig og fagmæssigt velbegrundet beslutningen end måtte være og stadig er, blev den taget på et tidspunkt, hvor forskellige partikulære interesser og oppositionen dels udfordrede rationaliteten bag regeringens nedlukningspolitik og dels som erhvervsliv krævede kompensation for alt mellem himmel og jord. Staten stod jo med ansvaret for nedlukningen. Erhvervslivet var offer. Samfundssindet havde kun været på gennemrejse båret oppe af en udbredt frygt for det ukendte. Med den vigende smitte og den gradvise afvikling af de mange restriktioner hen over sommeren tiltog erhvervslivets krævementalitet og de borgerliges kritik af regeringen for magtfuldkommenhed i styrke.

Kapitalismens indre drivfjeder – markedetsret og individets fortrinsret, som midlertidigt havde været delvist afkoblet – slog nu med forøget styrke tilbage mod res publica, og minksagen blev den afgørende styrkeprøve. Her ser vi helt bort fra de formodentlige procedurefejl, som regeringen begik vedr. lovhjemmel, da den eksekverede sin beslutning om at aflive hele minkbestanden.

Det afgørende var, at regeringen og statsministeren gik i defensiven overfor minkavlerne og deres protagonister i dansk erhvervsliv og den borgerlige presse, som hævdede ikke alene at forsvare de stakkels minkavlere men sågar grundlovens §73 – ejendomsrettens ukrænkelighed og alle borgernes grundrettigheder. Minkavlernes rettigheder var imidlertid ikke målet for oppositionens og erhvervslivets kritik af regeringen. I kernen handlede kritikken om politisk at kriminalisere blot forestillingen om indgreb mod den private ejendomsret under henvisning til res publica. Hvis det med store dele af befolkningens tilslutning kunne ske på minkområdet, kunne det også blive aktuelt i andre brancher.

Hele den verserende sag om mulig manglende lovhjemmel for aflivningen og det aktuelle sms-hysteri handler i al sin enkelhed kun om at stække regeringen, tegne et billede af magtfuldkommenhed, dramatisere truslen mod ejendomsretten, opløse politik i jura og genformulere ”individets ukrænkelighed” som samfundets anden natur.

Spørgsmålet melder sig, hvorfor statsministeren og regeringen ikke brugte deres goodwill til at sætte trumf på overfor ikke bare minkavlerne, men alle de kræfter i erhvervslivet, oppositionen og pressen, der højlydt og patetisk appellerende satte partsinteressen over samfundsinteressen. Regeringen kunne uden at miste den politiske balance have vedkendt sig en mindre procedurefejl og så politisk vinde opbakning til det, der skulle gøres både overfor minkavlerne, og hvad der ellers skulle gennemføres i forbindelse med den nye nedlukning. Det drejede sig kort og godt om at sætte det liberale livssyn til vægs og forfægte res publica.

Forklaringen på regeringens pludselige mangel på handlekraft skal i virkeligheden søges i et socialdemokratisk nøgleproblem, som gælder hele bevægelsen i Europa. Det gælder partiernes utilstrækkelige opgør med liberalismens menneskesyn og dens retsgrundlag og deres uafklarede forhold til republikanismen, der som tænkning og bevægelse aldrig er trængt igennem i arbejderbevægelsen i egen ret.

Socialdemokratierne har altid teoretisk-politisk været splittet mellem den utopiske liberalismes menneskerettighedsbegreber og retsopfattelse og den utopiske socialismes frihedsbegreb. Hvorimod socialdemokratierne i praksis i deres kamp for velfærdsstaten faktisk langt op i 70’erne implicit politisk orienterede sig efter republikanske normer som frihed som borgerret og ikke menneskeret og som frigørelse fra dominans og vilkårlig magt. Centralt placerede ledere i det danske socialdemokrati kredsede om disse spørgsmål. Bl.a. Viggo Kampmann. Den republikanske tænkning som ledetråd i partiets bredt anlagte uddannelsespolitiske reformprogram fra 1969. Der blev ikke kun set på lighed som borgernes lige muligheder, men også lighed som lige betingelser, hvilket indebar et opgør med den sociale- og kulturelle ulighed og markedsdominansen i den videre reformpolitik.

Men som overordnet ideologisk paradigme lykkedes det kun begrænsede strømninger indenfor den socialdemokratiske bevægelse at indoptage republikanismen som teoretisk element i et grundlæggende opgør med den liberale utopi. Med det resultat, at bevægelsen i reformpolitikken helt frem til i dag har været spændt ud mellem hensynet til markedet og de individuelle rettigheder og det socialistiske reguleringsperspektiv uden reformpolitisk at være i stand til at overvinde befolkningens liberale selvforståelse som livsform og anden natur. Konsekvensen har igen og igen været, at socialdemokratiernes reformpolitik er stødt på sine grænser ved fabriks- eller carporten, og været tvunget til at hævde ”folkets sag” som tvang og bureaukratisk adfærdsregulering.

I den forstand er det ikke lykkedes socialdemokratierne at udvikle et dynamisk politikbegreb i reformpolitikken. Tværtimod har den entydige bekendelse til den liberaldemokratiske samfundsforståelse efter 2. Verdenskrig som modvægt til kommunismen haft som konsekvens, at reformpolitikken altid har været klemmt inde i en forståelsesramme

med det abstrakte individs forrang for den konkrete og levende borger – ideen har trynet eksistensen.

Helt konkret betød det, at den selv samme velfærdsstat og sociale reformpolitik, som kunne frigøre borgeren fra politisk og kulturel dominans og markedets vilkårlige magt ufrivilligt forstærkede den liberale livs- og tænkeform, som senere stoppede reformpolitikken og lagde sporene til velfærdsstatens afvikling.

Det neoliberale hegemoni og senere dominans er ikke opstået ud af ingen ting men hentede og henter en del af sin legitimitet og overbevisningskraft i den socialdemokratiske reformpolitikks utilstrækkelige formulering af et dynamisk borgerbegreb i republikansk forstand. Her tænkes ikke på den klassiske republikanisme, men på den moderne, hvor de republikanske grundprincipper om ”borgerpligt og det politiske engagement som frihedens virkeliggørelse” er forbundet med moderne parlamentarisme. Men hvor den konkrete borger – dvs. mennesket som konkret borger i en konkret statslig eller mellemstatslig institution står i et kritisk modsætningsforhold til forestillingen om de universelle individuelle frihedsrettigheder. Også moderne i den forstand, at *res publica* integreret i den demokratiske parlamentarisme indbefatter klasserne, der som realitet gennemskærer ”folket” og således stiller sig kritisk overfor populismens forestillinger om det udelelige folk.

Res publica – folkets sag betyder, at det er den offentlige fællesinteresse, der er markøren og ikke folket som påstået diffus enhed. Udgangspunktet er således samfundet og borgeren som konkret samfundsborger og ikke privatindividet, der er politikens grundspørgsmål. Heri ligger også den progressive republikanismes krav om ”forpligtelse til politisk deltagelse” (Hannah Arendt).

Pointen er påstanden om, at socialdemokratiet eller socialdemokratiernes reformpolitik igen og igen vil tørne sammen med liberal-demokratisk jura og tænkning og se sig tvunget i defensiven eller falde tilbage til tvangsforanstaltninger, så længe partierne ikke har frigjort sig fra den liberale utopi og menneskesyn.

Socialdemokratiet og socialdemokratiene kommer ikke videre, før de eksplicit indoptager republikanismen i deres ideologiske grundlag og omformer republikanismens ideale fordringer og vage institutionelle og organisatoriske forestillinger til praktisk frigørelsespolitik. Forstået på den måde, at samfundsborgerens frigørelse fra dominans og vilkårlig magtudøvelse indgår som styringsmarkør i al reformpolitik både som tanke, praktisk lovgivning, institutionel udmøntning og livsform.

At tiltage sig politisk lederskab i den aktuelle samfundskrise eller for den sags skyld i kampen for at opnå de opstillede klimamål forudsætter et opgør med markedets vilkårlige magt, et opgør med de vilkårlige konsekvenser af ejendomsretten, som den konstitutionelt er forfattet, og et opgør med de mange skjulte dominansformer, der ligger indbygget i den liberale friheds- og lighedsopfattelse.

Res publica er socialdemokratiets mulige modsvar, som forbinder udfordringen af den liberale livsform som befolkningens anden natur med en socialdemokratisk reformpolitik,

der gør op med kapitalistisk markedsdominans for at løse nutidens problemer med en bagage af folkelig legitimitet og med minimal anvendelse af tvang.

Artikler

I

For et frit og forenet Europa (Ventotene-manifestet)

Ernesto Rossi og Altiero Spinelli

Præsentation

Dette dokument præsenteres gerne og med rette som et af de vigtigste grundlag for efterkrigstidens europæiske samarbejde. Navnet har det fra en lille ø ud for Italiens vestkyst, nord for Napoli. Øen blev brugt under fascismen til at deportere modstandere af Mussolinis regime.

Den var blot en af flere i det undertrykkelsesapparat, som den totalitære italienske stat byggede op efter indførelsen af en lang række love til 'forsvar af staten' i skæringsårene 1925-26. Efter det tidspunkt og den egentlige drejning mod et totalitært regime var der ikke længere en åben antifascistisk opposition tilbage. Det ramte ikke bare partierne på venstrefløj, det kommunistiske og socialistiske parti, men også de liberale midterpartier.

Imod regimets hensigt blev Ventotene, hvor mange af de mest prominente modstandere havnede, et arnested for intense politiske meningsudvekslinger. Det lagde præmisserne for en politisk kultur, der banede vejen for efterkrigstidens ikke bare økonomiske og politiske men også moralske og intellektuelle genopbygning. En af dem, der markerede sig i dette miljø var Altiero Spinelli. Han meldte sig ind i Det Italienske Kommunistparti men vendte sig imod Stalin og blev da også smidt ud af partiet i 1937. Det lagde dog ikke en dæmper på hans aktiviteter. Tværtimod blev det lettere for ham at knytte sig til folk fra andre antifascistiske grupper, mens han var interneret på Ventotene fra 1939 til 1943. Han indledte samtaler med bl.a. Sandro Pertini fra Socialistpartiet og mange år senere også Italiens første socialistiske præsident, men især med Ernesto Rossi fra *Giustizia e Libertà* og med socialisten Eugenio Colorni.

Det første udkast til Manifestet er fra 1941, og det fik en ny version i 1943. Det var også det år, den 24.-25. juli, at Mussolini blev afsat af det fascistiske Storråd, kort tid efter, at De Allierede var gået i land på Sicilien. Mussolini blev fængslet, indtil han blev befriet af tyske elitesoldater og sat i spidsen for den såkaldte Salò-republik i Norditalien. Italien var delt og stod midt i en borgerkrig, der tog til efterhånden som Modstandsbevægelsen voksede sig stor og med en slagkraft, kun overgået af Titos partisanhær på Balkan. Spinelli kom på fri fod i august '43 og på et hemmeligt møde i Milano, der fortsat var under fascistisk og tysk kontrol, blev *Movimento Federalista Europeo* stiftet.

Krigslykken var vendt, og det var kun et spørgsmål om tid, før Aksemagterne var slået. Det var akkurat i dette dramatiske tidsrum, hvori der tegnede sig en ny fremtid, at manifestet blev bragt i omløb som et udkast til, hvordan Europa burde se ud, hvis

europæerne ville undgå at falde tilbage i de samme processer, der førte til de totalitære regimer. Den tyske socialdemokrat Ursula Hirschmann, gift med Colorni, havde held til at smugle dokumentet ud efter at have besøgt sin mand på Ventotene.

I 1944 kommer der en tredje udgave, der er redigeret af Eugenio Colorni, der selv skriver et forord, inden han bliver dræbt. Teksten består af tre hovedafsnit: 1. *Den moderne civilisations krise*, 2. *Efterkrigstidens opgaver. Den europæiske samling*, 3. *Efterkrigstidens opgaver. Reformeringen af samfundet*. Forfatterne til disse tre afsnit er Spinelli og Rossi med førstnævnte som den hovedansvarlige.

I dette nummer af *Kritisk Debat* finder man en oversættelse af forordet og af første afsnit fra denne udgave. De to resterende afsnit følger i næste nummer. Den oprindelige italienske tekst har ofte meget lange sætninger, der her flere steder er brudt op i mindre sætninger for at lette læsningen. Sprogbrugen er naturligvis stærkt farvet af forfatternes politiske og kulturelle bagland og af datidens skarpt optrukne forkastningslinjer. Den er imidlertid også præget af åbenhed over for det forhold, at forfatternes føderalistiske dagsorden også kræver en begrebslig nytænkning i den europæiske kontekst. I denne henseende har det foreliggende dokument igangsat en sådan nytænkning, der fortsat pågår.

Teksten er oversat fra sitet: www.altierospinelli.

Gert Sørensen

Forord

De foreliggende skrifter er blevet tænkt og redigeret på øen Ventotene i årene 1941 og 1942. De er blevet til i dette usædvanlige og exceptionelle miljø og trods en meget streng disciplins fintmaskede net. På de mest spidsfindige måder forsøgte man at blive så informeret som muligt, mens tristheden meldte sig fra den tvungne lediggang og nervøsiteten over den forestående befrielse. I dette klima modnedes der i nogle hjerner et ønske om at gentænke alle de problemer, som havde motiveret selve handlingen og holdningen bag kampen mod fascismen.

Afstanden fra det konkrete politiske liv tillod et blik på afstand og inviterede til at revidere de traditionelle positioner og finde frem til grundene bag de hidtil manglende successer. Det handlede ikke så meget om at pege på tekniske fejl i den parlamentariske eller revolutionære taktik eller om at slå ned på en generel 'umodenhed' i situationen, men mere om utilstrækkeligheden i selve det at definere den generelle situation og i at have ført kampen langs de vanlige brudlinjer med alt for lidt opmærksomhed på det nye, der var ved at ændre virkeligheden.

For at forberede sig til effektivt at udkæmpe det store slag, der tegnede sig i den nærmeste fremtid, følte man et behov for ikke simpelt hen at rette fortidens fejl, men for at genfremsætte de politiske problemer med et sind, der er fri af et partis forudfattede doktriner eller myter.

Det banede vejen i hjernen hos nogle for den centrale idé, at den grundlæggende modsætning, der bar ansvaret for krisen, krigen, fattigdommen og udbytningen i vore

martrede samfund, skyldes eksistensen af suveræne stater, der adskiller sig geografisk, økonomisk og militært, og betragter de andre stater som konkurrenter og potentielle fjender med det resultat, at de lever i en indbyrdes situation, præget af en evig *bellum omnium contra omnes* ('alles krig mod alle').

Motiverne bag denne idé, der i sig selv ikke er ny men antog træk af noget nyt under de vilkår og i den anledning, den blev udtænkt i, er flere:

1).

Først og fremmest bliver den internationalistiske løsning, der figurerer i alle progressive politiske partiers program, betragtet på en vis måde som en nødvendig og næsten automatisk følge af de målsætninger, som hver af disse partier fremsætter. De demokratiske partier antager, at indførelsen inden for hvert lands grænser af den styreform, som man forfægter, helt sikkert ville føre frem til dannelsen af en enhedssøgende bevidsthed. Ved at overskride de kulturelle og moralske grænser ville en sådan bevidst skabe den forudsætning, som de mener er uundværlig for dannelsen af en fri forening af folkene, også på det politiske og økonomiske område. Og socialisterne på deres side mener, at indførelsen af proletariats diktatur som styreform i forskellige lande af sig selv ville føre til dannelsen af en internationalistisk kollektiv stat.

I dag viser en analyse af det moderne statsbegreb og af det samlede hele af interesser, der er bundet til staten, klart, at, skønt analogierne i styreformen indadtil kan fremme venskab og samarbejde staterne imellem, betyder det faktisk ikke, at det automatisk, endsige med tiden, fører til en sammenslutning. Det vil ikke ske, så længe der findes interesser og kollektive følelser, der er knyttet til fastholdelsen af en enhed, der er lukket inde bag nogle grænser. Vi ved af erfaring, at chauvinistiske følelser og protektionistiske interesser nemt kan føre til sammenstød og konkurrence mellem to demokratier. Det er ikke givet, at en rig socialistisk stat nødvendigvis bør acceptere at dele sine ressourcer med en anden, fattig socialistisk stat, alene ud fra den betragtning, at der i denne anden stat gælder den samme styreform indadtil som i ens egen stat.

Nedbrydningen af de politiske og økonomiske grænser staterne imellem følger altså ikke nødvendigvis af den samtidige indførelse af en given styreform indadtil i hver enkelt stat. Det er imidlertid et problem for sig, som skal håndteres med egnede og dertil tilpassede midler. Man kan ikke være socialist, det er klart, uden samtidig at være internationalist; men det som følge af et ideologisk bånd mere end som følge af en politisk og økonomisk nødvendighed. Den internationale stat er ikke nødvendigvis et resultat af socialismens sejr i de enkelte stater.

2)

Hvad der desuden motiverede til at understrege den føderalistiske antagelse på en selvstændig måde, var det forhold, at de eksisterende politiske partier er knyttet til en fortid med kampe inden for den enkelte nations rammer. Det gjorde, at de af vane eller per tradition er vænnet til at stille sig alle problemer med afsæt i den stiltiende accepterede forudsætning, at nationalstaten findes, og til at betragte problemer vedrørende den internationale orden som noget, der angår 'udenrigspolitik', der skal løses ad diplomatisk vej eller med aftaler mellem regeringerne. Denne holdning er delvis årsag til og delvis konsekvens af den, der blev anført før, nemlig at ligger kommandovejene først fast i eget

land, kommer aftalen og sammenslutningen med lignende styreformer i andre lande af sig selv, uden at der er behov for en politisk kamp, der er eksplicit møntet på det.

Forfatterne bag de foreliggende skrifter var derimod overbevist om, at gøre problemet med den internationale orden til det centrale anliggende i vor tid og betragte dets løsning som den nødvendige forudsætning for løsningen på alle institutionelle, økonomiske og sociale problemer, der opstår i vort samfund. Og gør man det, bør man nødvendigvis betragte alle de spørgsmål, der vedrører de interne politiske kontraster og det enkelte partis holdning, ud fra dette synspunkt, også når det angår den daglige kamps taktik og strategi. Alle problemer, lige fra de konstitutionelle friheder til klassekampen, fra planlægningen til magtovertagelsen og brugen af magten, ses i et nyt lys, hvis de anskues ud fra den betragtning, at det første mål, der skal nås, gælder en orden af enhed på det internationale område. Den samme politiske manøvre, dette at støtte sig til den ene eller den anden af de kræfter, der er i spil, dette at fremhæve den ene eller den anden dagsorden, antager meget forskellige træk alt efter, om man ser det afgørende mål i magtovertagelsen og gennemførelsen af nogle bestemte reformer i regi af den enkelte stat eller i skabelsen af de økonomiske, politiske og moralske præmisser for indførelsen af en føderal orden, der omfatter hele kontinentet.

3)

Endnu et motiv - og måske det allervigtigste - havde baggrund i det forhold, at idealet for en Europæisk Føderation, som optakt til en Verdensføderation, for nogle år tilbage kunne synes at være en fjern utopi; men i dag, her ved slutningen af krigen, tegner det et opnåeligt mål, der næsten er inden for rækkevidde. Ser vi på den omfattende sammenblanding af folkene, som denne konflikt har forvoldt i alle de lande, der har været underlagt tysk besættelse; ser vi på nødvendigheden af at genopbygge en næsten totalt ødelagt økonomi på et nyt grundlag, og af at genfremsætte alle de problemer, der vedrører de politiske grænser, toldbarriererne og de etniske mindretal, osv.; ser vi på selve karakteren af denne krig, hvori det nationale element ofte har måttet vige for det ideologiske element, hvori de små og mellemstore stater har givet afkald på det meste af deres suverænitet til fordel for de stærkere stater, og hvori fascisterne har udskiftet begrebet 'national selvstændighed' med begrebet 'livsrum'. Man genkender her alle de forhold, der gør problemet vedrørende Europas føderale orden mere aktuel end nogensinde.

Kræfter, der kommer fra alle de sociale klasser ud fra såvel økonomiske som ideale motiver kan være interesseret heri. Man kan nå dette mål via diplomatiske forhandlinger og via folkelig agitation; man kan blandt de uddannede klasser fremme studiet af de problemer, der er relevante for det; man kan fremprovokere revolutionære tilstande, som, når de først er indtrådt, ikke kan rulles tilbage; man kan udøve indflydelse på de ledende kredse i sejrherrelandene og i de slagte lande sprede budskabet, at det alene er i et frit og forenet Europa, at de kan finde redning og undgå de katastrofale følger af nederlaget.

Netop derfor er vor Bevægelse opstået. Det er dette problems fortrinsstilling og forrang frem for alle de andre problemer, der melder sig i en tid, hvori vi står frem; det er visheden om, at, hvis vi atter konsoliderer situationen efter de gamle nationalistiske skemaer, vil lejligheden være tabt for altid, og vort kontinent vil aldrig få varig fred og velstand; det er alt det, der har tilskyndet os til at skabe en uafhængig organisation med henblik på at

fremme idéen om Den Europæiske Føderation som et realiserbart mål for den kommende efterkrigstid.

Vi skjuler ikke for os selv sagens vanskeligheder og styrken hos de kræfter, der kæmper imod; men det er første gang, mener vi, at dette problem kommer på den politiske kamps dagsorden ikke som et fjernt ideal, men som en påtrængende og tragisk nødvendighed.

Vor Bevægelse, der nu har været i gang i ca. to år og har været præget af det vanskelige illegale liv under den fascistiske og nazistiske undertrykkelse. Medlemmerne kommer fra antifascismens militante rækker, og alle bakker op om den væbnede kamp for friheden. Det er mennesker, der allerede har betalt dyrt med fængsel for den fælles sag. Vor Bevægelse er ikke og kan heller ikke være et politisk parti. Efterhånden som den har taget en stadig mere entydig karakter, vil den påvirke de forskellige politiske partier og bearbejde dem indefra ikke kun, for at det internationalistiske perspektiv bliver accentueret, men også og først og fremmest for at alle problemer vedrørende dets politiske liv bliver taget op med afsæt i denne nye synsvinkel, som de hidtil har været meget lidt vant til.

Vi er ikke et politisk parti. Vi ønsker at fremme enhver undersøgelse af Den Europæiske Føderations institutionelle, økonomiske og sociale opbygning, og vi tager tilmed aktivt del i kampen for dens virkeliggørelse og er optaget af at afdække, hvilke kræfter der vil kunne arbejde til fordel for den i fremtidens politiske konjunktur. Derfor vil vi ikke officielt udtale os om de institutionelle detaljer, om den større eller mindre grad af økonomiske kollektivisering, om den større eller mindre administrative decentralisering, osv., som bør karakterisere vor fremtidige føderale organisme. Vi nøjes med at diskutere disse problemer bredt og frit og få alle politiske tendenser, fra den kommunistiske til den liberale, repræsenteret hos os. Faktisk er næsten alle vore medlemmer aktive i et af de progressive partier: alle er enige om at promovere de grundlæggende principper for en fri Europæisk Føderation, der hverken er grundlagt af ensidige hegemonier eller på totalitære indretninger, og som er udstyret med en strukturel soliditet, der ikke reducerer den til et simpelt Nationernes Forbund.

Disse principper kan man sammenfatte i følgende punkter: føderal enhedshær, monetær enhed, ophævelse af toldbarrierer og begrænsninger i emigrationen mellem staterne i Føderationen, direkte borgerrepræsentation i de føderale forsamlinger, fælles udenrigspolitik.

I sine to års levetid har Bevægelsen bredt sig blandt de antifascistiske politiske grupper og partier. Nogle af disse har offentligt givet udtryk for deres opbakning og sympati med vor sag. Andre har opfordret os til at samarbejde om formuleringen af deres programpunkter. Måske er det ikke indbildsk at sige, at det er delvis vor fortjeneste, at problemerne vedrørende Den Europæiske Føderation så ofte bliver behandlet i den italienske undergrundspresse. Vor avis, *L'Unità Europea*, følger opmærksomt begivenhederne i den nationale og internationale politik og tager stilling til disse ud fra en absolut uafhængighed i vurderingen.

De foreliggende skrifter er frugten af idéudviklingen bag vor Bevægelses opståen; de repræsenterer imidlertid alene deres forfatteres mening, og de udgør overhovedet ikke

selve Bevægelsens position. De har alene til hensigt at fremlægge nogle diskussionsemner til dem, der ønsker at gentænke alle problemerne i det internationale politiske liv ved at tage højde for de seneste ideologiske og politiske erfaringer, for de mest opdaterede resultater inden for økonomisk videnskab og for de mest rimelige og fornuftige perspektiver for fremtiden.

Disse skrifter vil blive fulgt af andre undersøgelser. Vort ønske er, at vi kan give stof til idéer, og at de i den nuværende ophedede atmosfære, skabt af handlingens ubønhørlige nødvendighed, bibringer en klarhed, der gør handlingen stadig med resolut, bevidst og ansvarlig.

Den Italienske Bevægelse for Den Europæiske Føderati

Udkast til et manifest

Del I

Den moderne civilisation har gjort frihedsprincippet til sit grundlag, ifølge hvilket mennesket ikke bør være et rent redskab for andre, men et selvstændigt centrum for liv. Med denne norm ved hånden er der blevet udstukket en grandios historisk proces på alle de områder af det sociale liv, som ikke re

1)

Lige ret for alle nationer til at organisere sig som selvstændige stater er slået igennem. Ethvert folk, der har sine etniske, geografiske, sproglige og historiske særkender, skulle i den statslige organisme, der er skabt på egen præmis og i overensstemmelse med sin særlige opfattelse af det politiske liv, finde midlet til på bedste vis at imødekomme sine behov, uafhængigt af enhver fremmed indblanding. Ideologien om den nationale selvstændighed har været en kraftig kim til fremskridt. Den har bidraget til at overvinde de lokale og regionale snæversyn og givet næring til en bred solidaritet i kampen mod de fremmede herskere; den har fjernet de forhindringer, der lå i vejen for, at mennesker og varer kunne cirkulere; den har inden for hver stats territorium sørget for, at de mere udviklede befolkningsgruppers institutioner og ordninger er blevet udvidet til også at omfatte de mindre udviklede befolkningsgrupper. Den bar dog i sig spirene til den kapitalistiske imperialisme, som vor generation har set vokse til gigantiske dimensioner med dannelsen af de totalitære stater og udbruddet af de to verdenskrige.

Nationen betragtes nu ikke længere som det historiske produkt af samlivet mellem mennesker, der efter en lang proces frem mod et større fælleskab af skikke og aspirationer i deres stat finder den mest effektive måde til at organisere det kollektive liv inden for rammerne af hele det menneskelige samfund. Nationen er derimod blevet en guddommelig størrelse, en organisme, der alene skal tænke på sin egen eksistens og sin egen udvikling uden overhovedet at kere sig om den skade, som andre kan lide. De nationale staters absolutte suverænitet har udløst en vilje til herredømme i hver af disse stater, fordi de hver især føler sig truet af de andres magt og betragter stadig større territorier som deres 'livsrum', der tillader dem at bevæge sig frit og sikre sig de nødvendige eksistensmidler uden at være afhængige af andre. Den vilje til herredømme ville kun kunne bilægges med den stærkeste stats hegemoni over de underkuede stater.

Som følge heraf har staten fra at være en beskytter af borgernes frihed udviklet sig til at blive herre over undersåtterne, der er reduceret til redskaber for staten med alle de muligheder, den har, for at eksponere den højeste grad af militær effektivitet. Også i fredsperioder, der opfattes som pauser til at ruste sig til de næste uundgåelige krige, har de militære lag i mange lande nu overvægt over de civile lag. Det gør det stadig vanskeligere at få de frie politiske institutioner til at fungere: skolen, videnskaben, produktionen og administrationen er overordnet styret mod at øge krigspotentialet. Mødrene bliver betragtet som hopper, der avler soldater og følgelig bliver præmieret efter de samme kriterier, som når man ved dyreskuer præmierer de mest frugtbare dyr. Børnene bliver trænet fra den spædste alder til at bruge våben og til at hade de fremmede; de individuelle frihedsrettigheder reduceres til ingenting fra det øjeblik, alle er militariseret og hele tiden indkaldes til militær tjeneste; de fortsatte krige tvinger til, at man må forlade familie, arbejde og ejendele og selve livet for nogle mål, som ingen forstår den virkelige værdi af. I løbet af nogle få dage ødelægges resultaterne af årtiers anstrengelser for at øge den kollektive velfærd.

De totalitære stater er de, der på den mest sammenhængende måde har gennemført en forening af alle kræfter ved at virkeliggøre den højeste grad af centralisering og autarki (1). Derfor har de vist sig at være de organismer, der har været bedst tilpasset den internationale kontekst. Det er tilstrækkeligt, at en nation gør et skridt frem mod mere accentueret form for totalitarisme, for at den følges af andre, der trækkes med i det samme spor ud fra en vilje til at overleve.

2)

Lige ret for alle borgere til at deltage i dannelsen af statens vilje er slået igennem. Denne vilje skulle derfor være en syntese af de omskiftelige økonomiske og ideologiske krav, som alle sociale kategorier frit har stillet. En sådan politisk organisation banede vejen for at korrigere eller i det mindste reducere de mest himmelråbende uretfærdigheder, der var arvet efter tidligere tiders styreformere. Imidlertid gjorde presse- og forsamlingsfriheden og den fremadskridende udvidelse af stemmeretten det stadig mere vanskeligt at forsvare gamle privilegier og samtidig holde fast i det repræsentative system.

De besiddelsesløse forstod efterhånden at betjene sig af disse redskaber og gå til angreb på de besiddende klassers erhvervede rettigheder. Skatter på arbejdsfri indtægter og arv, progressiv beskatning af de største formuer, fritagelse for beskatning af de mindste indtægter og af goder, der dækker de basale behov, gratis offentlig skole, forøgelse af udgifterne til den sociale forsyning, landboreformer, kontrol med fabrikkerne, alle disse tiltag truede de privilegerede lag i deres mest forskansede citadeller.

Selv ikke de privilegerede lag, der havde tilladt lighed, hvad angik de politiske rettigheder, kunne ikke tillade, at de ringere stillede klasser benyttede sig deraf for at opnå den form for reel lighed, der ville have givet disse rettigheder et konkret indhold af faktisk frihed. Da truslen efter afslutningen på første verdenskrig blev alt for alvorlig, faldt det naturligt, at disse lag varmt applauderede og støttede etableringen af diktaturerne, der fjernede lov og ret som våben i hænderne på modstanderne.

På den anden side var man vidne til dannelsen af gigantiske industrikomplekser og banker og af syndikater, der under en fælles ledelse samlede hele hære af arbejdere. Alle lagde

de pres på regeringen for at fremme en politik, der tilgodeså deres særinteresser. Og man kunne iagttage, hvorledes disse aktører truede med at opløse selve staten i ligeså mange økonomiske baronier, der lå i indbyrdes bitter strid. De demokratisk-liberale indretninger blev et redskab, som disse grupper betjente sig af for bedre at kunne udnytte hele det kollektive fællesskab, hvorfor de efterhånden mistede stadig mere af deres prestige. Der bredte sig følgelig den overbevisning, at alene den totalitære stat ved at ophæve de folkelige rettigheder på en eller anden måde kunne finde en løsning på de interessekonflikter, som de eksisterende politiske institutioner ikke var i stand til at dæmme op for.

Desuden har de totalitære stater faktisk som helhed konsolideret de forskellige sociale kategoriers position på de felter, som de efterhånden har nået; og de har med politikontrol over alle aspekter af borgernes liv og ved med vold at fjerne alle, der var uenige, udelukket enhver legal mulighed for yderligere at korrigere tingenes fremherskende tilstand. Man har på denne måde sikret eksistensen for det helt igennem parasitære lag af jordejere, der glimrer ved deres fravær, og for de rentierer, der bidrager til den sociale produktion alene ved at klippe deres aktiekuponer; dertil kommer de lag, der sidder på monopoler eller på kædeselskaber, der udnytter forbrugerne og får småsparernes penge til at forsvinde i den blå luft; og plutokraterne, der bag kulisserne trækker i politikernes tråde for at styre hele statsmaskineriet alene til deres egen fordel under foregivende af at ville efterstræbe de højere nationale interesser. De fås kolossale formuer er bevaret, det er de brede massers fattigdom også, når disse er udelukket fra enhver mulighed for at få gavn af den moderne kulturs frugter. I substansen er det økonomiske system intakt og dermed et system, hvori de materielle ressourcer og arbejdskraften, der burde bruges til at imødekomme de fundamentale behov for at udvikle menneskets livsenergi, i stedet tilgodeser de mest futile ønsker hos dem, der er i stand til at betale de højeste priser; et økonomisk system, hvori arveretten, altså pengemagten forbliver i det samme lags evige eje ved at forvandle sig til et privilegium uden nogen form for forbindelse til den sociale værdi af de tjenester, der er ydet. Proletariatets muligheder forbliver derfor så indskrænkede, at for at leve er arbejderne tvunget til at lade sig udbytte af den, der tilbyder dem en arbejdsmulighed af hvad art, det end er.

For at holde de arbejdende klasser i ro og under pres er fagforeningerne blevet forandret fra frie kamporganisationer under ledelse af individer, der nyder medlemmernes tillid, til organer for politiovervågning under ledelse af embedsmænd, der er valgt af regeringsapparatet og er ansvarlige alene over for dette. Hvis et sådant økonomisk system undergår en korrektion, er det altid alene dikteret af militarismens behov, der sammen med de privilegerede lags reaktionære aspirationer har banet vejen for de totalitære staters opståen og konsolidering.

3)

Som en modvægt til den autoritære dogmatisme er den kritiske ånd slået igennem som en permanent værdi. Alt hvad der bliver fremført, skal forklare sig eller forsvinde. Metodikken bag denne fordomsfri indstilling trækker på vort samfunds allerstørste landvindinger inden for alle områder. Men denne åndelige frihed holdt ikke stand mod den krise, der lod de totalitære stater opstå. Nye dogmer, som man skulle acceptere, som var det en tro, eller gøre til sine på hyklerisk vis blev ført i marken og tog over inden for alle videnskaber.

Skønt ingen ved, hvad en race er, og de mest elementære historiske begreber afslører absurditeten heri, kræver man af fysiologer, at de skal tro, demonstrere og overbevise om, at man tilhører en udvalgt race, alene fordi imperialismen har brug for denne myte for at opildne til had og hovmod blandt masserne. De mere indlysende begreber i den økonomiske videnskab skal betragtes som forbandelser for bedre at kunne udlægge autarkipolitikken, de afbalancerede bytteforhold og andet gammelt skrammel fra merkantilismens dage som exceptionelle opdagelser i vor tid. Som følge af den økonomiske afhængighed mellem verdens forskellige områder omfatter livsrummet for ethvert folk, der vil opretholde et livsniveau, der i overensstemmelse med den moderne civilisation, hele kloden. Men man har skabt en pseudovidenskab om geopolitik, der vil bevise det holdbare indhold i teorien om livsrummene for at give imperialismens vilje til overgreb en teoretisk fernis.

Historien bliver forfalsket på centrale punkter af hensyn til den regerende klasse. Bibliotekerne og boghandlerne renses for alle de værker, der ikke passer ind i ortodoksien. Obskurantismens dunkelheder truer atter med at formørke menneskets ånd. Selve frihedens og lighedens sociale etik er undermineret. Menneskene anses ikke længere for frie borgere, der nyder godt af staten for bedre at opnå deres kollektive mål. De er tjenere for staten, der udstikker deres mål; statens vilje identificeres slet og ret med magthavernes vilje. Menneskene defineres ikke længere på et retsgrundlag, men i forhold til det hierarki, de indgår i; og de forventes uden diskussion at adlyde de øverste autoriteter, der kulminerer i en på behørig vis guddommeliggjort leder. Et kasteregime genfødes af sin egen aske som en selvhævdende styreform.

Efter at den har triumferet i en række andre lande, har denne reaktionære og totalitære civilisation endelig i det nazistiske Tyskland fundet den magt, der mente sig i stand til at drage de fulde konsekvenser. Tyskland satte sine overgreb i værk efter en omhyggelig forberedelse, der dristigt og uden skrupler benyttede sig af andres rivaliseringer, egoismer og dumheder, og som trak andre europæiske vasalstater med sig - først og fremmest Italien - i en alliance med Japan, der forfulgte de samme mål i Asien. Dets sejr ville føre til den endegyldige konsolidering af totalitarismen i verden. Alle dens karakteristiske træk ville blive drevet til det yderste, og de progressive kræfter ville blive henvist til en simpel negativ opposition for en lang periode.

De tyske militære kredsers arrogance og uforsonlighed kan allerede give os en idé om karakteren af deres herredømme efter en sejrrig krig. Som sejrherre kunne tyskerne tillade sig at foregive gavmildhed over for de andre europæiske folk og formelt respektere deres territorier og deres politiske institutioner. På den måde kunne de imødekomme den tåbelige patriotiske følelse, der ser på grænsepælenes farver og på nationaliteten hos de politikere, der er i vælten, i stedet for på styrkeforholdet og det faktiske indhold i statsorganismen. Selv om virkeligheden er dækket til, er den stadig den samme: en opdateret deling af menneskeheden i spartanere og heloter (2).

Selv en kompromisløsning mellem de krigsførende parter ville indebære et yderligere skridt frem mod totalitarismen, fordi alle stater, der undgik Tysklands greb, ville være tvunget at adoptere de samme former for politisk organisation for at være tilstrækkeligt forberedt, når krigen blev taget op igen.

Selv om Hitler-Tyskland kunne nedkæmpe de mindre stater en for en, tvang det med sin handling stadig større magter til at træde ind i konflikten. Storbritanniens modige kampiver også på det mest kritiske tidspunkt, da landet var alene om at holde stand mod fjenden, gjorde, at tyskerne tørnede ind i den sovjetiske hærs utrættelige modstand, og det gav Amerika tid til at mobilisere sine enorme produktive ressourcer. Og denne kamp mod den tyske imperialisme er snævert forbundet med det kinesiske folks kamp mod den japanske imperialisme.

Enorme menneskemasser og rigdomme har allerede taget opstilling mod de totalitære magter. Disse magters kræfter har nået deres kulminationspunkt og kan kun blive brugt op i det videre forløb. Modstandernes kræfter har til gengæld alle passeret deres absolutte lavpunkt og er i vækst.

De Allieredes krig stimulerer hver dag mere og mere viljen til befrielse også i de lande, der lå under for volden og havde mistet fodfæstet som en følge af de slag, man havde modtaget; og den stimulerer en tilsvarende vilje selv i Aksemagternes befolkninger, der indser, at de er blevet trukket ind i en desperat situation alene for at tilgodese deres herskeres magtbrynde.

Den langsomme proces, hvormed enorme menneskemasser passivt lod sig modellere af det nye regime, hvormed de tilpassede sig og på denne måde bidrog til at konsolidere det, er standset; i stedet har den modsatte proces taget sin begyndelse. I denne umådelige bølge, der langsomt rejser sig, finder man alle de progressive kræfter: de mere oplyste dele af de arbejdende klasser, der ikke lod sig kue af terroren og af de smigrende ord i deres ønske om en højere livsform; de mere bevidste lag blandt de intellektuelle, der var blevet krænket over nedbrydningen af det intellektuelle niveau; forretningsfolk og entreprenører, der følte sig opsatte på nye initiativer og derfor ville befri sig fra bureaukратиernes og de nationale autarkiers 'seletøj', der lagde hindringer i vejen for enhver af deres bevægelser; endelig alle de, der med deres medfødte følelse af værdighed ikke kender til at bøje deres ryggrad under slaveriets ydmygende åg.

Vor civilisations redning betros i dag til disse kræfter.

Altiero Spinelli og Ernesto Rossi

(1) Selvforsyningsøkonomi.

(2) Heloterne var slaver i den oldgræske by Sparta.

II

Historien om dansk kapitalisme

Del 3. Klasserne

Af Anders Lundkvist. Politisk økonom

I de to foregående artikler så vi på kapitalen, altså pengenes verden. Vi kommer nu til den menneskelige faktor, nemlig klasserne. Rækkefølgen må være sådan, for det sidste afspejler det første, ikke omvendt. Når kapitalen vokser, sker det samme med arbejderklassen, og når den offentlige sektor går frem øges antallet af offentligt ansatte.

Når klasserne på marxistisk vis bestemmes ud fra placeringen i den kapitalistiske produktionsmåde, får vi flg. hovedklasser⁽¹⁾:

Arbejderklassen

Dennes medlemmer står overfor en profitmaksimerende kapitalist, oftest repræsenteret af en ansat direktør, der fungerer som arbejdsgiver.

Vi kan skelne mellem manuelt arbejdende og funktionærer; dette skel er politisk vigtigt, fordi funktionærer typisk er tættere på arbejdsgiveren end den manuelt arbejdende, men de har samme placering indenfor den kapitalistiske produktionsmåde.

Alle medlemmer af arbejderklassen er lønarbejdere, men en lønarbejder er ikke nødvendigvis medlem af arbejderklassen, for offentligt ansatte lønarbejdere står ikke overfor en kapitalist som arbejdsgiver. Så lønarbejde er en nødvendig, men ikke tilstrækkelig betingelse for at tilhøre arbejderklassen. Mange marxister henregner imidlertid offentligt ansatte til arbejderklassen. Den politiske baggrund herfor er oplagt, nemlig at få de offentligt ansatte med i arbejderbevægelsens store familie, men det kan kun forsvares, hvis det argumenteres at staten i virkeligheden er en slags fælleskapitalist. Dette gav god mening på Marx's tid, da staten var udemokratisk og varetog den herskende klasses interesser, men i Danmark holder det ikke efter 1901. På den anden side fungerer staten indenfor den kapitalistiske produktionsmåde og må derfor sikre dennes eksistensbetingelser, især den private ejendomsret. I en demokratisk kapitalisme er staten derfor - ikke overraskende - dobbeltbestemt: Af demokratiet og af kapitalen.

Offentligt ansatte

Der er således også lønarbejdere, der ikke står overfor en kapitalejer, altså er lønarbejdere udenfor arbejderklassen.

Det gælder først og fremmest de offentligt ansatte, der aflønnes af stat og kommuner, i sidste instans af skatteborgerne; de står overfor offentlige myndigheder, der - efter 1901 - har demokratisk legitimitet og som ikke er drevet af profitmotivet. Det gælder også husassistenter, tyende etc.; de aflønnes ikke af en kapitalist med henblik på at opnå profit, men af en arbejdsgiver, der sigter mod konkret nytte, fx at få gjort rent i privatboligen. Begge grupper kan have løn- og arbejdsvilkår, der er uskelnelige fra andre arbejdere, fx.

kan en offentligt ansat kontorassistent have præcis det samme fysiske arbejde og præcist den samme løn som en privatansat, men deres placering i den kapitalistiske produktionsmåde er vidt forskellig.

Selvstændige

Disse er arbejdende selvejere.

Her skelner man mellem gårdmænd og husmænd på landet, hvis kapital består af jorden samt redskaber etc., og håndværkere og småkøbmænd i byerne; medhjælpende familien ikke lønnede husassistenter etc. - medregnes her. I marxistisk terminologi kaldes disse grupper 'småborgere', men det er akavet at opfatte landmænd som en slags borgere, eftersom dette historisk er en by-kategori; derfor foretrækker jeg i det følgende som oftest statistikkens betegnelse, altså 'selvstændige'. Nogle af dem er arbejdsgivere, der ansætter lønarbejdere, men langt de fleste selvstændige har små virksomheder, således at arbejdsgiver-identiteten er af mindre betydning (2). De hører hjemme i den overvejende ikke-kapitalistiske del af den private økonomi, også kaldet simpel vareproduktion.

Kapitalistklassen ('borgerskabet') har naturligvis stor økonomisk magt, men kvantitativt fylder de så lidt, at der i det flg. ses bort fra dem; de fleste velstående findes blandt højtlønnede lønarbejdere.

Det er klart at den enkelte kan have en fod indenfor i flere klasser, fx selvstændige der har noget lønarbejde som bibeskæftigelse, arbejdere der også har indkomst som selvstændige eller kapitalejere, eller 'borgere' der også har lønindkomster. Statistikken henfører i så tilfælde den pågældende til vedkommendes hovedaktivitet.

Klassestrukturen 1901-1960

Tabel 12 angiver arbejdsstyrkens fordeling.

Tabel 12. Klassefordeling 1901-1960, procentvis andel af arbejdsstyrken

Procenter	1901	1911	1921	1930	1940	1950	1960
Manuelle arbejdere	37,6	38,8	40,1	40,2	43,2	44,4	45,0
-land	12,8	12,1	10,7	9,8	8,5	6,7	4,5
-by	24,8	26,8	29,4	30,4	34,6	37,7	40,5
Funktionærer	8,9	10,9	15,2	16,1	18,9	22,7	28,0
Selvstændige	29,1	27,9	25,2	23,6	22,5	22,6	21,0
-land	14,2	14,5	12,7	11,8	10,8	10,0	9,1
-by	14,9	13,4	12,5	11,8	11,7	12,6	12,0
'Husarbejdere'	24,4	22,3	19,4	20,2	15,4	10,2	6,0
I alt	100	100	100	100	100	100	100

Kilde: Goul-Andersen (1979), s. 100. - Grundet det statistiske materiale må vi slutte i 1960, ikke 1957 som ved analysen af kapitalen. 'Husarbejdere' er medhjælpende familiemedlemmer plus lønnet arbejdskraft.

Det store billede er:

- 1) at andelen af manuelle arbejdere stiger jævnt, fordi væksten i byernes industriarbejdere mere end opvejer faldet i landarbejdere,
- 2) at andelen af funktionærer stiger meget kraftigt, især efter krigen; i mellemkrigstiden er stigningen moderat,
- 3) at andelen af selvstændige falder kontinuert, især på landet (gårdmænd og husmænd); i byerne har de selvstændige stort set holdt skansen siden 1921, hvilket harmonerer med at håndværket har klaret sig rimeligt, jf. Tabel 1; alt i alt kommer manuelle arbejdere plus funktionærer således til at veje tungere i forhold til de selvstændige gennem vor periode, og 4) at 'husarbejderne' udgør mellem en fjerdedel og en femtedel af arbejdsstyrken frem til 1930, men derefter hurtigt falder i betydning; dette forhold betyder i sig selv, at andelen for de øvrige kategorier øges efter 1930.

Vi må nu foretage to statistiske operationer. For det første må vi udskille de offentligt ansatte fra manuelt arbejde plus funktionærer, således at vi kan identificere arbejderklassen (der som nævnt er privatansatte). For det andet må 'husarbejdere' deles op i medhjælpende familiemedlemmer, der hører under de selvstændige, typisk sønnen der hjælper til på gården eller konen der assisterer i forretningen, og så de 'huslige lønarbejdere', der må have deres egen kategori. I øvrigt er opdelingen på by og land nu ikke længere mulig.

Resultatet fremgår af Tabel 13.

Tabel 13. Klassefordelingen 1901-1960, efter udskillelse af offentligt ansatte og opdelingen af 'husarbejdere'

Procentvis andel af arbejdsstyrken	1901	1911	1921	1930	1940	1950	1960
Arbejderklassen (privatansatte)	39,9	42,1	48,3	49,8	53,7	55,8	59,5
Selvstændige (inkl. medhjælpende familie)	40,1	37,7	34,5	33,0	29,8	27,3	22,8
Huslige lønarbejdere	13,4	12,5	10,1	10,7	8,2	5,5	3,2
Offentligt ansatte	6,6	7,6	7,0	6,5	8,4	11,3	14,4
I alt	100	100	100	100	100	100	100

De overordnede konklusioner bliver dermed:

Frem til 2. Verdenskrig udgør de offentligt ansatte en ret stabil andel af arbejdsstyrken, nemlig 6-8%, men derefter er der en klart stigende tendens.

Dette indebærer, at tendensen for arbejderklassen (nu altså den egentlige arbejderklasse) til og med 1940 er den samme som vi så i Tabel 4.3, men at stigningerne herefter modereres af, at de offentligt ansatte udgør en stadigt større andel af arbejdsstyrken.

De selvstændige mister omvendt vægt, hvilket i øvrigt i høj grad skyldes at medhjælpende familiemedlemmer falder fra 13% af arbejdsstyrken i 1901 til blot 2,8% i 1960.

Endelig ses, at huslige lønarbejdere næsten udraderes. Alt i alt fik Marx ret i at selvstændige ('småborgerskabet') bliver udkonkurreret og oftest må søge ind i arbejderklassen. *I 1901 var der paritet mellem arbejderklassen og de selvstændige, i 1960 var forholdet 2½:1.*

Forklaringen på denne udvikling giver sig selv, mere præcist af Tabel 3: *Når den offentlige sektor vokser relativt, må de offentligt ansatte få større vægt; når kapitalismen går frem, må det samme gælde arbejderklassen; og når den ikke-kapitalistiske del af den private økonomi går tilbage, må de selvstændige også gøre det.*

Klassestrukturen 1960-1982

Nu da begreber/kategorierne er på plads, kan dette afsnit gøres kort. Tabel 14 beretter.

Tabel 14. Klassefordelingen 1960-82

Procenter	1960	1970	1973	1982
Arbejderklassen (privatansatte)	59,5	58,5	57,6	51,8
Selvstændige (inkl. medhjælpende familie)	22,8	20,0	18,0	13,5
Huslige lønarbejdere	3,2	1,3	-	-
Offentligt ansatte	14,4	20,2	24,3	34,7
I alt	100	100	100	100

Kilder: Se referencerne i Lundkvist (2017) *Dansk kapitalisme*, ss.205f. Der er databrud i 1970.

Dette er den velfærds-kapitalistiske periode, hvor den offentlige sektor vokser markant. Vi ser at væksten i de offentligt ansattes vægt på godt 20 procentpoint er sket på bekostning af de selvstændige (godt 9 procentpoint) og arbejderklassen (knap 8 procentpoint); hertil kommer at de huslige lønarbejdere (godt 3%) er forsvundet. Arbejderklassens relative tilbagegang er især indtruffet i den sidste del af perioden, i kriseårene efter 1973.

Ved periodens slutning er de selvstændige blevet reduceret til en mindre betydende kraft i det danske samfund; der skyldes landbrugets tilbagegang, men også at byernes selvstændige er ved at blive udkonkurreret af de større virksomheder. Dette harmonerer med konstateringen i forrige kapitel af, at de små enkeltmandsvirksomheder forsvinder til fordel for de store selskaber.

Vi ser således, at både socialismens og liberalismens traditionelle kernetropper, nemlig hhv. arbejderklassen og de selvstændige, mister terræn i den velfærds-kapitalistiske

periode. Til gengæld går spydspidsen for økonomisk demokrati, altså de offentligt ansatte, kraftigt frem.

Klassestrukturen 1982-2015

Tabel 15. Klassefordelingen 1982-2015

Procent af beskæftigede	1982	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2015
Arbejderklasse (privatansatte)	51,8	53,7	55,4	54,9	57,6	58,5	56,7	57,6	61,2
Selvstændige (inkl. med hjælpende familie)	13,5	12,1	10,4	9,5	8,2	7,2	7,8	7,6	7,1
Offentligt ansatte	34,7	34,2	34,2	35,6	34,2	34,3	35,5	34,8	31,7
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kilder: Lundkvist (2017) *Dansk kapitalisme*, ss. 299-302. Der er databrud i 1985 og 2000.

Det ses, at arbejderklassen går frem gennem hele perioden, og dermed genvinder den vægt, som den mistede i årene før 1982. Overraskende nok har de offentligt ansatte bevaret deres vægt hele vejen fra 1982 til 2013, men derefter går det kraftigt tilbage til fordel for de privatansatte. Tilbagegangen afspejler naturligvis at nedskæringspolitikken nu begyndte at bide; på blot 2 år er der sket en betydelig forskydning fra offentligt ansatte til privatansatte, fra demokratisk til kapitalistisk styring. De selvstændige mistede vægt indtil begyndelsen af 00'erne, hvorefter tendensen har været uklar (2).

Farvel til en socialistisk arbejderklasse?

Magt er ikke ligefrem proportional med numerisk vægt, men alligevel betyder antallet meget, jf. at SD's fremgang og Venstres tilbagegang i de første mange årtier af det 20. århundrede simpelthen udtrykte, at der blev flere arbejdere i forhold til gårdmænd. Arbejderklassens numeriske fremgang har derfor i sig selv givet styrke, men det har ikke givet øget styrke til de socialistiske partier, tværtimod. I 2015 stemte blot 35% af klassen på socialistiske partier (SD, SF og EL), mod 51% blandt offentligt ansatte; i 1971 var tallene hhv. 62% og 47% (4).

Hvorfor denne borgerliggørelse? Det er et spørgsmål, som venstrefløjen stort set har fortrængt. Vi véd alle at arbejderklassen har skiftet karakter i forhold til 'gamle dage', da vi havde meget store industriarbejdspladser som B&W; i takt med skiftet fra industri til service, er arbejdet blevet mere heterogent. Hertil kommer at det prekære arbejde, med deltidsarbejde og korttidsansættelser, svækker

den enkelte arbejders tilknytning til arbejdspladsen og dermed kollegerne – hvem gider kæmpe for bedre arbejdsvilkår, hvis man kun er ansat ét år? Begge faktorer svækker klassebevidstheden, altså oplevelsen af fællesskab med klassefællerne.

Videre kan man stille spørgsmålet, om arbejderklassen har fået andre interesser end den havde i fx 1901?

Pr. definition modtager alle lønarbejdere, også privatansatte, størstedelen af indkomsten i form af løn, men i de sidste par årtier har klassen fået formue og de kapitalindkomster, der flyder heraf. I 2014 havde den gennemsnitlige lønmodtager (både private og offentligt ansatte, desværre tillader statistikken ikke at skelne) en bruttoformue på godt 3,5 mio kr, hvoraf 45% stammede fra ejerboligen, ligeledes 45% fra pensionsopsparing, mens 10% var finansiell formue (aktier etc.). Nettokapitalindkomsten udgjorde 6,5% af lønnen; denne andel var vokset fra 1,4% i 2000 og 2,8% i 2007 (5). Så der har været en stigning, men andelen er alligevel så lille, at kapitalinteresser ikke kan spille den store rolle for en arbejder. Danmark er ikke (endnu?) blevet præget af 'folkekapitalisme'.

Men hvorfor er privatansatte lønmodtagere da så borgerlige? Hvorfor er de ikke gået på barrikaden for den velfærdsstat, dermed den offentlige sektor, som de selv og deres traditionelle parti, nemlig socialdemokratiet, har kæmpet igennem?

Det er ingen gåde at kapitalen har presset på for nyliberale reformer, for de har friset den selv. Gåden er at arbejderklassen ikke har kæmpet imod.

Et godt materialistisk bud kunne være, at klassen ikke længere har en økonomisk interesse i den offentlige sektor. Det kan beregnes, at værdien af det offentlige forbrug plus de offentlige investeringer i 2013 var 128.000 kr pr. vælger, altså også for en arbejder. Heroverfor står et skattebidrag, der varierer fra 331.300 kr for de højstlønnede til 172.500 kr for de lavestlønnede (6). En simpel cost-benefit betragtning viser derfor, at den offentlige sektor er en dårlig forretning for privatansatte. Hvorimod offentligt ansatte og modtagere af indkomstoverførsler ('velfærdskoalitionen') i sagens natur har en interesse i at forsvare den offentlige sektor; de stemmer da også rødt.

Hvis man er tilhænger af den offentlige sektor, med dens velfærd og demokratiske styring, er den gode nyhed, at denne velfærdskoalition udgør hele 62% af vælgerne, mens de privatansatte (plus de selvstændige) kun omfatter 38%. Så der er et stort potentiale (7).

Sammenfattende:

Det store problem er, hvad der muliggjorde at nyliberalismen kunne slå igennem? Hvad lå der bag denne enorme styrkelse af kapitalen?

Det er blevet forklaret med Hayek og hans tænketanke, men tænketanke kan nok gøde jorden, men ikke skabe jordskælv.

Det kan så argumenteres, at kapitalen i kraft af profitmaksimeringen har en evig, immanent tendens til at ekspandere, altså inddrage stadig flere områder under sit domæne. Ja, men i den velfærdskapitalistiske æra fra 1957 til 1982 var der heroverfor en ligeværdig tendens til demokratisk styring af økonomien, kulminerende med forsøget på at indføre

økonomisk demokrati (ØD) og dermed afgørende forskubbe balancen mellem kapital og demokrati.

Det centrale spørgsmål må derfor være, hvorfor denne bestræbelse mislykkedes, og hvorfor kapitalen i stedet fik frit løb efter 1982?

Var det fordi Socialdemokratiet glemte de socialistiske visioner og opgav forsøgene på at inddæmme og måske tilbagerulle kapitalen⁽⁹⁾? Det gjorde partiet utvivlsomt, ikke mindst under Nyrup-regeringen i 90erne, med privatiseringer, udliciteringer og New Public Management, men *hvorfor* dette ryk til højre? Forræderi? Måske snarere at partiets traditionelle basis, arbejderklassen, havde mistet interessen for at dæmme op for en mere kapitalistisk udvikling.

Dette må være den *materialistiske* forklaring, altså at arbejderklassens interesser havde ændret sig. At dette var tilfældet, demonstreredes under ØD-diskussionen i 70erne, hvor mange meningsmålinger fortalte om arbejdernes manglende opslutning om ØD. Det var det, der slog igennem i den nyliberale periode og allerførst muliggjorde den.

Jeg er åben overfor andre, supplerende forklaringer, men udgangspunktet må være anerkendelsen af, at der *er* et problem: Hvorfor ydede arbejderklassen så ringe modstand mod nyliberalismen og hvorfor stemmer den i dag borgerligt?

Noter:

1. Goul Andersen (1979) *Mellemlagene i Danmark*, Forlaget Politica, er langt den mest gennemarbejdede analyse af klassestrukturen frem til slut-70erne. Denne bog, suppleret med materiale fra Danmarks Statistik, er min hovedkilde.
2. Ibid: ss. 111f. beretter om en lille interview-undersøgelse fra 1978, der tydede på at 60% af landmændene og 30% af byernes selvstændige på det tidspunkt kun brugte egen arbejdskraft; ingen landmænd havde mere end 5 ansatte, mens 24% i byerne havde. Tidligere i århundredet var antallet af ansatte hos selvstændige givetvis betydeligt mindre.
3. I Lundkvist (2017) *Dansk Kapitalisme*, Forlaget Hovedland, er de sidste tal fra 2013 (s. 276), hvorfor jeg konkluderede at klassestrukturen havde været fastlåst siden 2000.
4. Goul-Andersen og Shamshiri-Petersen, red. (2016) *Fra krisevalg til jordskredsvalg. Vælgere på vandring 2011-2015*, ss. 100ff. Frydenlund Academic.
5. Statistikbanken, FORMUE4 og INDKF104.
6. Statistisk Årbog, 2014: 271, og Statistisk Årbog, 2015, Tabel 231.
7. Lundkvist (2017) *Dansk kapitalisme*, ss.339f.
8. Se Søren Kolstrup: *Fra socialisme til velfærd med ret og pligt* (<http://kritiskdebat.dk/fra-socialisme-til-velfaerd-med-ret-og-pligt/>).

III

De nye gamle 68'ere

Af Carsten Jensen. Medlem af KD's redaktion.

En kommenteret omtale (1) af Johannes Andersens bog *Nå, og hvad får du så tiden til at gå med? Et portræt af de nye gamle*. Hovedland, Sydslesvig, 2020.

Denne artikel diskuterer nogle af Johannes Andersen fremstillinger af 'de nye gamle' og den forskning i holdninger, der ligger bag den samt, hvordan man fra venstresiden af dansk politik (Rød blok) hvad man gør, når den begynder at forsvinde.

Hvorfor læse *Nå, og hvad får du så tiden til at gå med?* Når bogen tages op til behandling her, er det fordi, det er en af de mere konstruktive bøger, der er udkommet i de senere år, hvis man bekymrer sig for, hvilke udviklingsmuligheder *Rød Blok* har i det nærmeste årti. Den peger på nogle udviklingstræk, der ligger bagved de daglige kommentarer fra politikere, journalister, besserwissere og diskuterende borger. Det vil sige på en del af 'det politiskes demografi', som sjældent tematiseres så direkte.

Det er selvfølgelig ikke på temaet alene at bogen skal vurderes, men også på grundlag af dens indhold. Også her er bogen anbefalelsesværdig for alle. *Nå, og hvad får du så tiden til at gå med?* handler først og fremmest om dem, som forfatteren kalder 'de nye gamle' – hvilket i runde tal vil sige 68'erne i deres aktuelle inkarnation. Det er en gruppe mere eller mindre pensionerede, mere eller mindre aktive medborgere, der har store ressourcer som politiske aktivister. Både fordi de har mange erfaringer, der peger i den retning, og fordi deres politiske identiteter siden ungdommen har værdsat deltagelse, selvforvaltning og direkte demokrati i samfund og politik. Andersen sammenfatter selv sådan om de nye gamles aktiviteter som gruppe: "Kombinationen af en generation, der er vant til at tænke på individuel udfoldelse og social aktivisme, kombineret med en rolle som pensionist med uanet fritid og rimelige økonomiske vilkår foran sig, er en helt oplagt invitation til at kaste sig over virke og samvirke. Hvilket også sker." (side 148) (2)

Det skal med det samme slås fast, at med udtrykket 68'erne menes der i bogens kontekst især *en generation*, altså ikke kun en enkelt del heraf – ungdomsoprørere, provoer, hippier, flippere, marxister-leninister, maoister, eller hvordan de nu end blev italesat i samtiden. Generationen er den, der blev født mellem 1945 og 1959. Når det er sagt, ligger vægten i omtalen af denne generation så især på dens aktive dele, altså den del af generationen, der er overlevet til i dag, og som aktivt prøver at gøre en forskel i samfundslivet. Den lægger også vægten på de træk, hvor generationen adskiller sig fra andre, altså fra de helt gamle i dag, og fra generationen lige efter, dem der var unge under og tog farve af 1980'ernes schlütteristiske variant af nyliberalismen. På den måde bliver billedet af generationen også tonet lidt mere over i det røde felt, end der er dækning for i *alle* dens undergrupper.

Det skal også nævnes, at bogen helt overvejende vedrører danske forhold, selv om en del af den internationale litteratur bruges i de enkelte kapitler til at perspektivere og præcisere

nogle generelle sociologiske træk af generationernes og de transatlantiske samfundsudvikling siden slutningen af Anden Verdenskrig – altså i de danske nye gamle levetid.

Bogen i oversigt

Hvad indeholder bogen så? Set ud fra et formsynspunkt har den fem slags komponenter: 1) fremstillinger og diskussioner af forskellige tilgange til det at blive ældre i bred forstand og med særligt henblik på Danmark, 2) fremstillinger og diskussioner af forskellige aspekter af alderdom, 3) en fremstilling af centrale elementer af 68'generationens kompleks af holdninger, der er baseret på en spørgeskema undersøgelse med den fordel, at generationen kan sammenlignes med andre generationer, den ene før og de mange efter, 4) en afsluttende sektion, hvor forfatteren sætter det foregående ind i en egentlig politisk ramme og fremmer fordele ved at have en '68-generation: de nye ældre, og endelig 5) en række individuelle, personlige erfaringer og betragtninger (Andersens egne), der enten illustrerer det øvrige stof eller fungerer som pædagogiske indledninger, anledninger med videre til tekstens nærmere diskussion. De personlige vinkler glider ud og ind gennem hele bogen, mens de andre komponenter ret beset er adskilte dele af en i øvrigt ret let tilgængelig og fremadskridende fremstilling.

Indholdsmæssigt er Andersens særlige ærinde at være at skabe en bedre forståelse af 'de nye gamle' positive bidrag til det danske samfund, især i den frivillige sfære. (Samt i lidt mindre målestok at bidrage til at mindske forskelsbehandling: "Den anden side af de nye gamles aktive virke er, at den både verbalt og i praksis er et opgør med den snigende aldersdiskrimination", side 149).

Andersen beskriver sin indfaldsvinkel, "det grundlæggende perspektiv", som at, "de nye gamle repræsenterer nye perspektiver på hverdagen, som udfordrer de unge og især de normale. Perspektiver der viser, at arbejde ikke er den eneste måde at forstå verden på." (side 28/9). De nævnte perspektiver peger i nogen grad tilbage til generationens marxistiske inspirationer. Marx' idé om at 'lønarbejdet', med dets fremmedstyring og -gørelse, kun er én form for arbejde, men at arbejdet også kan befries for de nævnte specifikt kapitalistiske træk og gøres til en lystbetonet aktivitet: en del af menneskelig udfoldelse i bred forstand. Det underliggende synspunkt er vist, at det vil kræve en omvæltning at realisere denne indsigt som dominerende samfundsmæssigt princip, men det kommer Andersen ikke rigtigt kommer ind på.

I hvert fald sætter bogen en generations generaliserede virketrang op mod den tilstand, der er mest udbredt i dag, og som stadig er 68'ernes alternativ til lønarbejdet. Når man ser på 68'ernes aktiviteter, kan man "(...) se på *virke* og *samvirke*, samtidig med at man kan forstå, at ikke mindst det sidste er et fundament for kultur, frivillighed og politik i det moderne samfund. At de nye gamle er væsentlige motorer i en række helt nødvendige sammenhænge i et moderne velfærdssamfund" (side 29) "Min pointe (...) er, at de nye gamle uden tvivl er medvirkende til, at en lang række aktiviteter og institutioner i politik, kultur, sociale netværk, organisationer og foreninger fortsat fungerer, og på den måde er de medvirkende til at holde det danske samfund i gang. Ikke mindst fællesskaber i det civile samfund." (side 146).

Forestillingen om, at 68'erne hellere vil virke end arbejde (som er klassesamfundets specifikke korrumpning af virketrangen), og at mange af dem nu har fået mulighed for

det, peger i retning af, at Johannes Andersen på nogle måder er marxist, eller i hvert fald marxistisk inspireret. Og på at han mener, at 68'erne 'tager forskud' på socialismen, hvis ikke kommunismen, i deres virkelyst.

Især kapitlet, 'Retten til at virke', udfolder denne tankegang. Her nævnes forskellige livsstrategier for 'nye gamle': nogle har stadig et par timers lønarbejde om ugen, der fastholder noget af det kendte, andre 'har travlt med private gøremål, og de fællesskaber, der kommer ud af det'. "Og så er der en hel del, der kaster sig ud i frivilligt arbejde, men mødetider, arbejdsfællesskaber og positive gøremål til gavn for byen, fællesskabet og den enkelte. Alt sammen drevet af virkelyst, der ikke er bundet op på forestillinger om overskud, lønarbejde, tidsrammer, kroner og ører. Drivkraften er den menneskelige lyst til at gøre noget og gøre noget sammen med andre." (side 83).

Her nærmer Andersen sig en tænkning som er helt i tråd med den, som Pelle Dragsted har gjort sig til talsmand for i bogen *Nordisk Socialisme* (omtalt i Kritisk Debat, juni 2021). Man behøver ikke at vente med alle godterne til kommunismen er endelig indført. Dragsted peger på en række socialistiske elementer af økonomien i Danmark som andelsboliger, kreditforeninger, kooperativer, etc. Alt sammen virksomhed, der ikke skal give overskud, men opfylde behov. I et marxistisk udviklingsperspektiv er det lidt som forholdet mellem julekalender og jul. Man kan tage lidt forskud på slaraffenlandet, hvis man har en kalender med små hverdagslige stykker chokolade. Eller virker som billettør og omsorgsfuld bedstemor i én og samme figur i den lokale biograf. De forskellige virker, som de nye gamle bruger deres tid på, udgør et reelt eksisterende forstadie til at konstruere nyttige maskiner om formiddagen, gå på fisketur om eftermiddagen og komponere symfonier om aftenen, sådan som Marx (cirka) beskrev livet under kommunismen.

Jonathan Smucker skelnede i sin bog *Hegemony How-to. A roadmap for Radicals* (2017) mellem forskellige slags 'radicals' - i den amerikanske betydning, altså socialister, der lægger vægten på at tage forskud på det nye samfund ved forskellige overskridende organiserings- og aktivitetsformer, og dem der lægger vægten på den politiske kamp og på samfundsmæssige magtforhold. Andersen og Dragsted ville i Smuckers perspektiv høre til de første. De fremhæver begge, at der allerede er praktiske opgør i gang mod den kapitalistiske logik, og at disse opgør i hverdag kan udvikles fortløbende. Det er utvivlsomt vigtigt at pege på sådanne områder. Men de kunne også gå et skridt videre i retning af at diskutere, hvordan disse erfaringer så skal organiseres for at understøtte videre arbejde i den gode retning. Det letteste i verden er at kritisere en bog for, hvad den *ikke* er, og det er da heller ikke ærindet her. Det er mere konstruktivt at pege på, at i debatten om, hvordan man kommer videre, er det nyttig med bøger, der viser styrkepositioner for *Rød blok*, som fx Andersen beskriver det i forhold til de nye gamles virkestrang og som Dragsted beskrev i *Nordisk socialisme* i forhold til de behovsorienterede dele af dansk økonomi. Når det er sagt, vokser disse områder ikke kun spontant. De kan også hjælpes på vej, og her kommer debatten ikke uden om også at inddrage organiseret politik med alt, hvad dette indebærer af fokus på magt og konflikt.

Sociologi eller politisk strategi og taktik

Når man læser Andersens fremstillinger af de nye gamles roller i civilsamfundet, stiller disse spørgsmål sig også umiddelbart. Hans brug af forestillingen om civilsamfundet indebærer at det ses som et område for positive og konstruktive bidrag til den fortløbende

samfundsdannelse og udvikling. Og det passer meget godt med det fokus, der er på den spontane udvikling af forskud på socialismen. Men ikke så godt på den mere konfliktorienterede tilgang, der også medtager konfliktpotentialer i de nye gamles tænkning.

Man kan på civilsamfundet som et positivt bestemt samfundsområde til forskel på de negativt vurderede som marked (økonomisk fremmedgørelse) eller stat (politisk dominans). De er implicit den forståelse Andersen appellerer til i bogen. Men man kan også se på civilsamfundet som en benhård slagmark for forskellige politiske projekter.

Det er givetvis rigtigt, at de nye gamle er aktive i det civile samfund, men det er ikke nødvendigvis en fordel. Også DF og 'Men in black' (suk) er dele af civilsamfundet – for slet ikke at tale om de mange organisationer, der understøttede Trumps projekt i 2010'erne, hvis vi regner udlandet med. Amerikaneren Robert D. Putnam skrev for snart mange år siden en bog om civilsamfund og fællesskab i USA, *Bowling Alone* (2021). Han mente at kunne se et autoritært, individualistisk forfald i amerikansk politisk kultur. Det var blandt andet relateret til, at flere og flere amerikanere bowlede alene, i stedet for som tidligere at gøre det i sportsklubber. Han havde muligvis ret i sin iagttagelse, men hans kritikere pegede på, at fx 1920'ernes og 1930'ernes sangforeninger – hvor folk selvorganiseret og 'civilt' dyrkede fortidens vokale udfoldelser i flok - var mest udbredte, der hvor nazisme og fascisme stod stærkt, og *vice versa*. Med andre ord, at 'civilsamfundet' i sociologisk forstand er tvetydigt, og at man ikke kan fremhæve dets vitalitet som noget positivt som sådan.

Antonio Gramsci pegede netop med 1920'ernes italienske erfaringer med fascisme som ramme, at civilsamfundet også kunne bruges af højrefløjens autoritære kræfter som bastioner til forsvar mod arbejderbevægelsens organisationer. Heraf kom hele hans forestilling om 'stillingskrig i det civile samfund' og hans sondringer mellem 'det borgerlige herredømmes' to politiske ansigter: 'tvang' i og via staten og 'tilslutning' i og via det civile samfund. I denne forståelse af det civile samfund er dets vigtigste egenskab nærmest, at det danner rammer om konflikter. Om udfaldet af disse i en given periode bliver det ene eller det andet, altså en understøttelse af eller et angreb på 'de nødvendige sammenhænge i et velfærdssamfund, er et åbent spørgsmål.

I nogle sammenhænge, geografiske eller tidsmæssige kan det at have et levende og vitalt civilsamfund blive en støtte til en højrefløj, der søger at beskytte 'velerhvervede interesser' mod offentligheden eller marginaliserede gruppers krav. Det har den amerikanske højrefløj for længst indset, og i Danmark er der også forskellige grupper, der organiserer sig civilt til politiske angreb på velfærdsstaten.

Andersen leverer med baggrund i et solidt undersøgelsesmateriale argumenter for, at de nye gamle er med til at trække samfundet til venstre, i den betydning at de understøtter fællesskab og dele af velfærdssamfundet. I den forstand

En taktisk ressource for Rød blok – eller en barriere for fornyelse?

Der er taktiske fordele ved de nye gamle, som Johannes Andersen har peget på. Men der er også udfordringer.

For det første bør man pege på risikoen for, at de sætter sig på poster med deres erfaring, der gør det let for dem at indgå i organisatoriske sammenhænge i partier og bevægelser, men medbringer deres ikke altid veljusterede ideer fra 1970'ernes klassekampe i Danmark. Og bruger de ideer og deres placering til at skyde nye ned med.

For det andet er der problemet med den aldring og det bortfald, der allerede er begyndt blandt dem. *Summers almost gone*, som Jim Morrison allerede i deres ungdom advarede. Minder og oprydning står tilbage, men noget specielt bidrag fra 68'erne, skal man nok ikke forvente, når vi kommer frem til 2030'erne. Det åbner med det samme for et lidt mere uhyggeligt spørgsmål, nemlig hvad der sker når 68'erne bliver trætte, rigtig gamle og/eller døde. Så kommer dem, der var unge under Schlütter, til, og de er som generation langt mere uvenligt indstillede over for de civile dyder, der hidtil er blevet fremhævet og dyrket i Danmark.

Realisme og kynisme siger, at nogle allerede nu bør begynde at tænke seriøst over, hvordan man skal erstatte en af de centrale, men uddøende, kernegrupper i rød blok. I USA varmer nogle demokrater sig ved, at Trumps vælgere i stort tal falder fra af naturlige årsager i disse år. I blå blok i Danmark, kan man omvendt glæde sig over, at rød bloks demografiske grundlag vil være udfordret de næste tyve år.

Man kan sammenligne med situationen i fx Tyskland i efterkrigstiden, hvor venstresiden af politik manglede samlet set kom til at mangle en generation af politikere og aktivister, nemlig de mange tusinder fagligt aktive, socialdemokrater og kommunister som Hitlernazismen sendte i arbejds- og udryddelseslejre i efterkrigstiden.

Sammenligningen halter selvfølgelig i forhold til omgivelserne for generationsbortfaldet, men de politiske konsekvenser er sådan set ret ensartede. I Tyskland diskuterede man ensretningen og tavsheden omkring en række spørgsmål, dvs. i realiteten sig en kulturel højredrejning i forhold til tiden fra til 1930'ernes start, langt frem i efterkrigstiden, og fandt langt hen forklaringen i skam og sorg over nazismen, dens frembrud og manglen samt ikke mindst dens forbrydelser. En stor del af forklaringen på den kulturelle højredrejning var dog også, at en så stor del dem, der skulle have båret modspillet fra venstre ganske enkelt, var blevet dræbt af de nationalistiske højreekstremister i 1930'erne og starten af 1940'erne. Her halter sammenligningen grundlæggende, men at man kan forvente en højredrejning som følge af et generationsfravalg til venstre synes at være en nødvendig konsekvens af den demografi, som Johannes Andersen har baseret sin bog på.

Hvad vil der ske med opbakningen, når 68'erne forsvinder. Det de fleste af de nye gamle aldrig at vide. Endnu et af de eksistentielle spørgsmål, hvor svaret blæser i vinden.

Men selvom man ikke får svarene, kan man godt regne med, at der af demografiske grunde alt andet lige vil ske en højredrejning i Danmark i de kommende år: *Après nous la deluge droit*. Man kan håbe på, at der findes måder at kompensere for denne på, der ikke går alt for hårdt ud over det ideologiske arvesølv som forpligtelsen på frihed og lighed for alle, velfærdsstat, og miljø-/klimakamp. Man kan også håbe på at der kommer helt nye ideer.

Set i forhold til dagens forhold, hvor forholdet mellem venstre og højre (set som SD's røde blok og Venstres Blå blok), er meget tæt, og set over tid har skiftet meget lidt (i halvtredsårsperioden siden valget i 1971 har de røde regeret i omkring 25, og det samme gælder så også for de blå), går vi mod en periode, hvor man kan forvente en demografisk

fordel for de blå i 2030'erne. Og allerede i skrivende stund ser det svært ud for Rød blok til næste valg. Der skal altså sættes hårdt på den generation, der er mellem 10 og 18 i dag, hvis det fortsat skal være sådan at 'for de gamle som faldt, ...'.

De nye unge i 2031?

Hvilke store emner kan man sætte på, hvis man vil finde unge, der kan afløse de gamle 68'ere? Demokrati, velfærd, klima? Johannes Andersen er forholdsvis optimistisk med hensyn til forestillingen om, at det er muligt at skabe en alliance mellem bedsteforældre og børnebørn, så at sige: "(...) i dag er den holdningsmæssige alliance mellem de unge og de nye gamle et vigtigt fundament for en af de vigtigste politiske kampe i fremtiden. Nemlig for ambitionerne om at sikre et bedre miljø og klima." (side 151).

De nye unge vil sikkert være en generation, der på grund af coronakrisen har nogle særlige erfaringer omkring individuelt handlerum, der skal tænkes meget over. På den ene side vil de have meget at takke den trods alt velorganiserede velfærdsstat for, lige som det danske 'samfundssind' har reddet mange. Men om man vil tænke sådan, når man er seksten i dag og 26 i 2031, er det umuligt at spå om. Måske vil man opleve det sådan, at 'de voksne' og 'politikere' lagde gift ud for det sjove ved ungdomslivet. Realiteterne peger på, at de burde gå lidt til venstre på velfærds- og fællesskabstemaet, men mht. den individuelle udfoldelse kunne pendulet meget nemt komme til at pege i retning af en banal, men højrevendt, statskritik: en diffus 'ungdomspopulisme' om man vil.

Under alle omstændigheder peger Johannes Andersens bog både direkte og indirekte på den store udfordring, det bliver for Rød blok at erstatte 68'ernes stemmer og aktivistarbejdskraft. Det er en opgave, hvis løsning ikke i sig selv trækker overskrifter eller giver politikere point i offentligheden, så der er en vis risiko for, at den bliver glemt i kampen om at markere sig på den korte bane. Lad os håbe, at nogen alligevel påtager sig opgaven.

Andre referencer

Simone de Beauvoir (1983, org. 1970) *Alderdommen*, Fremad, København.

Pelle Dragsted (2021) *Nordisk socialisme*. København.

Robert D. Putnam (2001) *Bowling Alone*. New York.

Jonathan Smucker (2017) *Hegemony How-to*. AK Press.

Noter:

- (1) Der er ikke tale om en anmeldelse i klassisk forstand, men om en omtale og en diskussion af centrale temaer i bogen. Man kunne sige, at artiklen er skrevet som et lidt oppustet *a propos*.
- (2) Nogle kan måske blive provokeret af den optimisme Andersen, som beskriver de nye gamle med, fx af hans forestilling om deres økonomiske muligheder og sundhedstilstand. For 50 år siden konstaterede Simone de Beauvoir omvendt: "At kræve, at menneskene forbliver mennesker til deres dages ende, ville indebære en radikal omvæltning. Dette resultat kan umuligt opnås ved nogle begrænsede reformer, der lader systemet intakt: det er udbygningen af arbejderne, atomiseringen

af samfundet, elendigheden ved en kultur, der er forbeholdt en elite, der munder ud i *disse umenneskeliggjorte alderdomme.*” (side 19, CJs kursiv) Under alle omstændigheder bør man ikke lade uenighed om de nye gamles sociale og økonomiske situation skygge for vigtigheden af at diskutere deres aktuelle konstruktive rolle i velfærdsstaten. De Beauvoir ville om nogen have argumenteret for at se på, hvad de nye gamle *gør* med det, de er blevet gjort til. Og det langt hen hvad Andersen *gør*.

IV

Tyskland efter valget september 2021

Karl Christian Lammers

Det nyligt afholdte valg til Forbundsdagen udtrykte et opbrud i tysk politik og dermed indvarslede det et regeringsskifte i Tyskland.

Efter 16 år med Angela Merkel som forbundskansler blev valget 26. september 2021 også en afslutning på hvad CDU/CSU mente var deres option på kanslerposten. Med bare 24.2 % af stemmerne fik de to kristelige partier det dårligste valg siden Forbundsrepublikkens oprettelse i 1949. Og Merkels “dynepolitik” har en del af ansvaret herfor. Selv om Merkel internationalt er anerkendt som krisemanager og kompromismager, er hendes indenrigspolitiske status mere omdiskuteret og blakket. Som forbundskansler har hun i det tyske demokrati (kanslerdemokrati) haft stor magt, og det har været hende der har fastlagt de politiske retningslinjer for sine regeringer med SPD og FDP. Men hun har taget få initiativer, har kun gennemført få reformer og nærmest ført en afventende “se på og vent”- politik over for de store indenrigspolitiske problemer. Hun har ansvaret for at have forsømt for alvor at føre Tyskland ind i det 21. Århundrede. Det gælder vigtige områder som mht. den nødvendige digitalisering, hvor Tyskland er næsten håbløst bagefter, det gælder mht. den såkaldte energivending til vedvarende (og grøn) energi, mht. afbureaukratiseringen.

Som selvbevidst og selvbestaltet “klimakansler” - og hun er endda fysiker – har hun forsømt den nødvendige klimapolitik da hun øjensynligt ikke tog klimakrisen alvorligt. Og sidst har hendes håndtering af coronakrisen været alt andet end overbevisende og sikker. Selv om hun måske lidt paradoksalt fortsat er populær hos de tyske vælgere må de have skønnet at et brud med denne politik, et opbrud var nødvendigt, og det synes vel at have været opfattelsen at det ville CDU/CSU ikke kunne levere. Der skulle nye kræfter til. Så valget fremstår klart også som et fravalg af CDU/CSU og Merkel-linjen.

Valget til Forbundsdagen fik derfor et overraskende udfald idet SPD med Olaf Scholz i spidsen som kanslerkandidat med 25.7 % blev største parti og valgets reelle vinder. De Grønne gik også frem, men slet ikke så meget som forventet. Også det liberale FDP havde fremgang. Udfaldet var overraskende fordi SPD længe med bare 15 % støtte har ligget dårligt i meningsmålingerne, partiet blev nærmest dømt ude i kampen om kanslerposten, og først efter sommerens oversvømmelseskatastrofe i det sydvestlige Tyskland oplevede det en historisk genrejsning. Det skyldtes ikke bare at partiets kanslerkandidat Olaf Scholz under katastrofen viste statsmandskvaliteter hvad hans to modkandidater Armin Laschet (CDU/CSU) og Annalena Baerbock (de Grønne) ikke gjorde. Men det må formentlig også ses i sammenhæng med at partiet endelig så ud til at være kommet over Harz IV- traumaet - altså sænkningen af de sociale ydelser under Schröder-regeringen i 2004 – der har belastet partiet. Samt at partiet havde overvundet den interne splittelse idet SPD har optrådt enigt og samlet bag Scholz.

Undersøgelser af vælgernes vandring har vist at SPD har vundet mange vælgere tilbage fra især CDU og formentlig har det overvejende været arbejderstemmer som det som

følge af Harz IV- fadæsen havde mistet. Meget tyder på at SPD har genvundet sin position som førende arbejder- og lønmodtagerparti. Med 25.7 % af vælgerne bag sig kan man tale om en reel genrejsning - så stor opbakning har partiet ikke haft siden 2005. SPD vandt for øvrigt også landdagsvalgene i de to delstater Berlin og Mecklenburg- Vorpommern. I den sidste delstat opnåede partiet hele 38 % af stemmerne!

Da de to mindre partier og mulige regeringspartnere die Grünen og FDP også havde fremgang, fandtes for første gang siden 2005 en mulighed for at der med en såkaldt "Ampel- koalition ("lyskurvskoalition") mellem SPD, FDP og de Grønne for første gang siden 2005 ville kunne dannes en regering uden CDU/CSU og uden en kristelig demokratisk kansler. En regering der hvis man skal tro de tre partier indvarsler et nybrud i tysk politik mht. klima, energi, digitalisering og social ulighed. Hvad angår disse emner er de tre partier enige om at der skal gennemføres nybrud og reformer – der består dog også uenigheder især mht. den økonomiske og finansielle politik og tempoet i nybruddet. Især hvad angår større fokus på klimapolitikken hvor især SPD har lagt vægt på at det skal ske afbalanceret dvs. at der skal tages hensyn til økonomi og arbejdspladser.

Forhandlingerne om et regeringsprogram og en ny regering er just blevet afsluttet. Under overskriften "Mehr Fortschritt wagen" ("Vove mere fremskridt") - med hentydning til Willy Brandts berømte udspil "Mehr Demokratie wagen" ("Vove mere demokrati") fra 1969 - lægger regeringsprogrammet op til et nybrud på områder som klima, energi, digitalisering og det sociale område. Som det tegner sig nu synes de tre partier at være enige om at indgå en koalition, og dermed er de også enige om at Olaf Scholz skal være ny forbundskansler. Det kommer i Tyskland til at foregå på den måde at den nyvalgte Forbundsrag formentlig en gang i december med absolut flertal vil vælge Scholz til ny forbundskansler og at han derefter vil kunne danne regering. Det afgørende skridt er at Forbundsdagen med absolut flertal (halvdelen af medlemmerne plus en) vælger en kansler der vil få stor magt og som kun kan væltes hvis der i en hemmelig afstemning er absolut flertal for en ny navngiven kandidat (det såkaldte konstruktive mistillidsvotum). Men den mulighed som CDU/CSU' s kanslerkandidat Armin Laschet mente at kunne øjne for en anden koalition mellem CDU/CSU, FDP og de Grønne - en såkaldt "Jamaica-koalition -findes således ikke længere.

Så Tyskland ser ud til at skulle få en "Ampel"- regering. Hvad kan man så forvente sig af den nye regering? Den har stillet reformer og mere tempo i udsigt. Men kan man forvente det af et SPD der i flere år trods alt var del af den Store koalition med Merkels CDU/CSU? For repræsenterer SPD dermed ikke også kontinuitet i tysk politik? Det må tiden vise. Men især de to mindre koalitions partnere presser på for at få gang i et reelt opbrud i tysk politik. Det gælder først og fremmest hvad angår den forsømte digitalisering og hvad angår en mere engageret og aktiv klimapolitik hvor Tyskland halter efter flere andre europæiske lande. Hvad angår den økonomiske og finansielle politik har de Grønne og SPD måttet gå med til at fortsat gældsopbremsning (den såkaldte *Schuldenbremse*) og ingen ny skatter vil være ledetråden. Da skattegrundlaget dog ifølge de seneste prognoser vil stige de kommende år, synes der at være penge til sociale forbedringer for især de dårligst stillede, hvilket har været et vigtigt punkt for SPD, endvidere til at hæve mindstelønnen og til

investeringer i digitalisering, grøn energi og måske i anden infrastruktur som jernbanedriften.

Hvad gælder udenrigspolitikken kommer der næppe til at ske store ændringer. Tyskland vil fortsat være stærkt engageret i NATO og FN og vil næppe forsøge at spille en selvstændig rolle i international politik og sikkerhedspolitik. Og alle tre partier er tilhængere af et stærkere og mere integreret EU - spørgsmålet er mere hvor aktivt Tyskland vil engagere sig i det franske ønske om at EU også skal have en forsvarsdimension således at EU kommer til at råde over egne fælles militære styrker. Og er Tyskland tilhænger af en udvidelse af EU på Balkanområdet? I princippet ja, men ... de Grønne er nok interesseret i at Tyskland skal spille en større humanitær rolle, også i udviklingspolitikken, og at Tyskland optræder mere fast over for Kina og Rusland. Og de afviser at Nordstream II bliver taget i brug. Meget kan komme til at afhænge af hvem der bliver ny tysk udenrigsminister.

I øvrigt er det ikke uinteressant fra et dansk perspektiv at Tyskland igen får en socialdemokrat som kansler. De dansk- tyske relationer har nemlig altid været tættest når en socialdemokrat var tysk kansler. Det hænger formentlig sammen med at alle socialdemokratiske kanslere har været nordtyskere, mens CDU-kanslere med undtagelse af Merkel alle har været sydtyskere (og katolikker). Olaf Scholz er som Willy Brandt og Helmut Schmidt også nordtysker og kommer fra Hamburg.

Der er foreløbig ikke sluppet meget ud om fordelingen af og navne på personer til ministerposter – bort set fra at Olaf Scholz skal være ny kansler. Mantraet har været at der først skulle opnås enighed om et regeringsprogram og om regeringens politik. Men her i onsdags blev det aftalt at SPD skal have 7, de Grønne 5 og FDP 4 ministre. Det har forlydt at begge de to mindre partier skulle være interesseret i at besætte finansministerposten og formentlig dermed også i vicekanslerposten. Det er endt med at De Frie Liberale har fået deres leder Christian Lindner placeret på posten som ny finansminister. Men de Grønne har også været stærkt interesseret heri. De har i stedet for fået Robert Habeck som leder af et superministerium for økonomi og klimabeskyttelse samt Annalena Baerbock som udenrigsminister. Desuden skal de have vicekanslerposten. Så fordelingen af ministerierne antyder at Tyskland indadtil og i EU vil fortsætte den stramme finanspolitik som under Merkel.

Det yderste højre er gået fra klimabenægtelse til obstruktion.

Af Bernhard Forchtner, University of Leicester og Balsa Lubarda, Central European University.

Ved tilsyneladende at acceptere klimakrisens eksistens kan det yderste højre bruge den til at marginalisere migranter og venstreorienterede, mens den selv optræder som progressiv kraft.

Det yderste højre har i de senere år været med til at blokere for indsatsen mod et klimanedbrud. Men mens vi har lært en masse om virksomhedernes [benægtelsesmaskiner](#), er det først for nylig, at denne del af modstanden mod en CO2-fri fremtid har været i [offentlighedens og forskernes fokus](#).

Nogle gange kommer blokeringen i form af bidrag, der lyder latterlige. Efter at han vandt det amerikanske valg i 2016, kom det frem, at Donald Trump fire år tidligere havde [sagt](#), at "begrebet global opvarmning blev skabt af og for kineserne". Imidlertid har de skeptiske argumenter haft en tendens til at blive mere sofistikerede. De har opgivet den simple benægtelse af videnskabelige beviser og hævder nu i stedet at kæmpe for 'det arbejdende folks' rettigheder (og tegnebøger), der bliver ramt af de politikker, der skal stoppe udledningerne.

For mere end ti år siden udarbejdede det højreekstremistiske *British National Party* f.eks. et briefingpapir med titlen *Debunking Global Warming* om COP15 i København, Danmark, i december 2009. Papiret forsøgte at tilbagevise de videnskabelige beviser for, at menneskelig aktivitet driver klimaforandringerne, ved f.eks. at sige, at der engang var landbrug på Grønland (en klassiker inden for obstruktionsargument) og ved at pege på en udvasket observation af ['Dr. Goebbels'](#) (ja, *den* Goebbels) om, at hvis "noget" gentages "ofte nok, vil selv de mest skeptiske tro det". På samme måde gav det radikale højreparti i optakten til COP15 [stemme til dem, der ikke var enige med FN's klimapanel på en "alternativ klimakonference"](#). Talerlisten indeholdt en af de mest kendte 'lejesvende for klimaskepsis', Fred Singer.

Fra benægtelse til obstruktion

Men hvor står højreekstremistiske partier i dag, når det kommer til klimaforandringer? Hvad kan vi forvente, at de får ud af COP26?

Nyere forskning har vist, at direkte benægtelse ikke er helt forsvundet, hvor [Alternative für Deutschland](#) (AfD) nu formodentlig er det mest magtfulde europæiske parti, der indtager denne holdning. I manifestet til det seneste parlamentsvalg i 2021 hævdede partiet, at det "[er endnu ikke bevist, at mennesker, især industrien, er de vigtigste ansvarlige for ændringen i klimaet](#)". Men generelt har fokus på klima tilsyneladende flyttet sig væk fra benægtelse og mod obstruktion via modstand mod klimapolitikken.

F.eks. viste vores egen seneste forskning ved *Centre for Analysis of the Radical Right* om højreekstremistiske partier i Europa-Parlamentet mellem 2004 og 2019, at kun lidt over 10 % af bidragene til plenardebatter og stemmeforklaringer direkte benægter klimaforandringerne. I stedet var det mest anvendte argument advarsler om de økonomiske konsekvenser af klimapolitikkerne.

Brexit viste, at et relativt få, men hensynsløse mennesker med gode forbindelser og store penge bag sig kan ændre historien. Nu er de i gang igen, og indsatsen er endnu højere.

Faktisk afviste den 'konservative-der-blev-højreekstremist' og ungarsk premierminister, Viktor Orbán, hvis parti længe har accepteret klimaforandringernes menneskeskabte karakter, [EU's planer om at tackle klimaændringer som en "utopisk fantasi" og fortsatte: "utopisk fantasi dræber os – ligesom problemet med energipriserne"](#).

Tilsvarende [protesterer](#) *Alternative für Deutschlands* miljøordfører i Europa-Parlamentet, Sylvia Limmer, også mod COP26. Hun har kritiseret det for at være endnu et forsøg fra en "selvudråbt klimaelite" på at presse penge af og disciplinere befolkningen samt for hykleri og "grøn paternalisme".

Til gengæld har vores egen førnævnte forskning desuden vist, at der indtil videre er udtrykt relativt lidt bekymring over "[klimamigration](#)", en argumentation, man meget vel kunne forvente på grund af disse partiers karakter. Om sådanne argumenter fremover vil få en fremtrædende placering er endnu uvist.

[En anden undersøgelse af højrepopulistiske partier i Europa-Parlamentet](#) understregede også betydningen af argumenter vedrørende de økonomiske skader som CO2-reduktionsforanstaltninger kan skabe. Den viste desuden, at højreekstremistiske partier overvejende stemte imod eller undlod at stemme, når det kommer til klimalovgivning. Så selv uden eksplicit, direkte benægtelse føler den yderste højrefløj ingen forpligtelse på de nødvendige klimapolitikker. (...)

Uanset om medlemmer af den yderste højrefløj virkelig har bevæget sig væk fra klimabenægtelse, eller om nogle af dem, der implicit synes at acceptere menneskeskabte klimaændringer, i virkeligheden stadig er skabs-benægttere, er selve de argumenter, der implicit og eksplicit accepterer fænomenet, farlige. De gør det muligt for den højreekstremistiske ideologi at kopiere sig selv på (u)ventede steder og politikområder.

Det er farligt af mindst to grunde. For det første kan den yderste højrefløj bruge klimaændringerne på andre emner til at marginalisere f.eks. migranter, liberale og venstreorienterede, "eliten" og internationale organisationer. For det andet giver det dem mulighed for at fremstå i specifikke sammenhænge som progressive aktører, der bevæger sig ud over deres ideologiske ramme ved at acceptere klimaændringer.

Disse politiske risici peger på et behov for mere handling på området under indtryk af den mangesidede overgang, vi står over for. Som sådan giver det imidlertid også muligheder: ikke i den forstand, at alle på den yderste højrefløj kan overbevises (i det mindste ikke ideologerne bag budskaberne), men det tvinger dem, der beskæftiger sig

alvorligt med de nødvendige ændringer i vores måde at leve på, til at anerkende de problemer, som denne overgang skaber for mange.

Reaktioner på klimaændringerne på en saglig, men ufølsom måde skaber usikkerhed og forårsager angst (ligesom fænomenet i sig selv gør). Det kræver også rigtige svar fra de aktivister og politikere, der tilbyder håb og ideer om en bedre fremtid. Imødekommende industripolitikker og finansiel støtte til dem de kommer i nød (herunder dem uden for det globale nord) er et startpunkt, der tager folk med om bord i stedet for at overlade feltet til det yderste højre. (...)

Artiklen blev oprindeligt bragt af OpenDemocracy, den 1. november, 2021 med titlen 'The far Right has moved from climate denial to obstructing climate action'. Den er oversat af Carsten Jensen. Tegnet (...) betyder at der er strøget enkelte sætninger, der især var relevante for den oprindelige udgivelses sammenhæng. Strygningerne har ingen betydning for tekstens indhold i øvrigt.